

להוריד את הירח: התמודדות עם שברו של חלום או סיפור קטן על חלום גדול

על ספרו של ג'ונתן אמט "להוריד את הירח" (איירה: ונסה קבן, מאנגלית: אירית ארב, כנרת, 2004).

נחמה קרומביין

הספר **להוריד את הירח** מאת ג'ונתן אמט, עוסק ברצונו של חולד להגיע לירח, לתפוס אותו ובעצם להוריד אותו אליו, ומבטא את הכמיהה הילדותית, שיש להניח שהינה אוניברסאלית, וכל ילד באשר הוא חווה אותה בשלב כלשהו: הירח נראה כל כך קרוב, והנה, עוד רגע, כמעט הצלחתי לגעת בו... החלום הבלתי מושג הזה הוא הרובד הפשוט והראשוני הפונה אל כל אחד, ועשוי למשוך גם את המבוגר ולהחזיר אותו למחשבות הילדות התמימות ההן. הכותרת מעוררת אותו מיד לחשוב: מה קרה לחלום ההוא? איך ומתי הוא התפוגג? מתלווה אליה תחושת מתיקות חמצמצה של געגועים לאפשרות לחלום חלומות גדולים, המביאה אותנו לתהות האם יש "ירחים" אחרים שכן היו, או עדיין ישנם, בהישג ידינו ומסיבה כלשהי פשוט ויתרנו עליהם והפסקנו לרצות אותם?

פתיחת הספר בקריאתו של חולד "אלוהים אדירים!" (כל הציטוטים מתוך ספר זה, שעמודי אינם ממוספרים) מבטאת התפעלות מהטבע, סקרנות ושמחת חיים פשוטה (החולד נראה מחייך), המניעים את חולד מעתה ובמהלך כל הספר להבין את פשר המראה ולנסות להשיגו. הסיפור מלווה את חולד לאורך ניסיונותיו המתמידים להוריד את הירח בעזרת קפיצה לגובה, הכאה במקל וטיפוס על עץ, כאשר בכל ניסיון כזה נתקל חולד בטעות באחד מידידיו – ארנבת, קיפוד וסנאי. הוא מעיר אותם ומפריע את שנתם, בעוד הם מצדם מנסים לעורר את חולד מחלומו, ובתבנית שחוזרת על עצמה, כל אחד מהם בתורו במפגש עמו מטיח בפניו את המציאות: "אתה לא תצליח, הוא לא קרוב כמו שהוא נראה". שיאו של הסיפור לאחר נפילתו של חולד מהעץ, כאשר חולד חושב בטעות שהצליח להוריד את הירח, בעוד הוא רק משתקף בשלולית, ובמגע ידו של חולד "נשבר הירח לחתיכות ונעלם". חולד המבוהל והרצוף בטוח שהירח נעלם לבלי שוב. או אז נקבצים ידידיו, מנחמים אותו ומראים לו שהירח נותר בשמיים ורק התכסה בעננים שכבר מתפזרים... למשמעותו של גילוי זה עבור חולד נשוב בהמשך.

מסע גילוי – לבד או ביחד: גיבור ודמויות משנה

חולד מהווה כמובן ייצוג של הילד הנאיבי, בעל חלומות שאינם בני הגשמה. הוא אינו מבין את המציאות שסביבו, אינו מודע לעובדות הטבע (כגון המרחק האדיר בין כדור הארץ לירח), ולכן גם

אינו מכיר ביכולותיו ובמגבלותיו, ואפילו אינו יודע מהו הדבר הנוצץ שבשמים עד שארנבת מגלה לו שזהו הירח (וההומור שבכך משרת את בניית דמותו התמימה). מכאן חשיבותן של דמויות המשנה: הן בגדר המבוגרים, הנותנים חיזוק ותמיכה לילד-חולד, מתווכים בינו לבין המציאות הבלתי נתפסת עבורו, ומעניקים פשר ומענה לשאלות שהיא מעוררת אצלו. חולד אף מצויר לאורך הספר כקטן משאר היצורים (כפי שהוא לעתים בטבע) ומופיע בצבע שונה מהם, דבר שמדגיש את השוני והפער בתפקיד אותו "משחק" כל צד בסיפור – המבוגר (גדול וחום) והילד (אפור וקטן); הם אמנם ידידיו, אך בהחלט קיים יחס פטרוני מצדם: הם מנסים להסביר לו, לנער אותו מדמיון המתעתע, וגם תומכים בו בעת משבר. בעוד ארנבת, קיפוד וסנאי הם "הבוגרים" ו"המבינים" ולכן אינם עוברים כל שינוי במהלך הסיפור ("דמויות שטוחות"), חולד הוא הדמות ה"עגולה" – הדינאמית, הלומדת והמתפתחת: הוא מצויר בתנועה, נמרץ, מחייך; מתוארים מגוון רגשותיו: התפעלות מיפי הירח, סקרנותו ורצונו העז להשיג את מבוקשו, יחד עם פחדו לטפס על העץ ובכיו עם "התנפצות" הירח בשלולית והאשמה שחש בשל כך.

תפקידם התומך והמתערב של החברים בכל זאת אינו פוגע במסעו העצמאי של חולד. אחת הדילמות שעולות מהסיפור, שגם הקורא המבוגר יוכל להזדהות עמה בקלות, היא עד כמה צריך להקשיב ו"להיכנע" לקול הריאליסטי של הסביבה, שפעמים רבות הוא גם הקול הפנימי שבתוכנו, האומר לנו שאיננו מסוגלים והדבר לא יתכן. בסיפור זה ברור לכול כבר בהתחלה מהו הקול הצודק, וחלק מההומור בסיפור קשור לעצם התעקשותו של חולד להשיג את הבלתי אפשרי. יתכן שזהו הרובד בו יסתפק הקורא הצעיר. אך מאחורי מסכת ההומור נותר הרצון להילחם בקולות המדכאים יצר בריא של סקרנות, יצירה, עשייה וגילוי, והליכה אמיצה אל מחוזות חדשים. בקטעים המרכזיים של הסיפור, חולד מופיע לבדו בהתמודדותו ובניסיונותיו הקשים והכושלים להשיג את הירח. חולד לא נכנע עד שהוא מרגיש שניפץ לחלוטין את פוטנציאל התגשמות החלום ופגע בירח בעצמו. רק בנקודת שבר זו נאספים כל ידידיו, ומרימים את מבטו לשמיים כדי לראות בקיומו של הירח. בכך נשמר יפה האיזון העדין והמורכב בין מסעו העצמאי של חולד לבין תמיכת החברים בעת משבר. עבור הקורא הצעיר יש סגירת מעגל יפה בכך שדווקא חבריו של חולד שכביכול ניסו מההתחלה "לייאש" אותו, ללא כל טינה ומרירות מצדו, הם אלה שמנחמים אותו ומציגים לו לבסוף את הפתרון היחיד האפשרי, שהוא השלמה עם המציאות.

השלמה עם המציאות כפתרון: היבטים חינוכיים ופסיכולוגיים

במהלך מבריק, בשיא העלילה, הוסיף הסופר קונפליקט כבד נוסף על כתפיו הקטנות של חולד: מיד לאחר שחשב (בטעות) שהשיג סוף סוף את חלומו והצליח להוריד את הירח, הוא חושב (בטעות) שבמו ידיו שבר את הירח כשניסה לגעת בו לאחר שנפל אתו לשלולית. כעת חששו העיקרי הופך להיות שלא יראה יותר את הירח, אפילו מרחוק! כלומר, עוד לפני שהוא מגלה את האמת על הירח שעדיין תלוי ועומד בשמיים, חולד בעצמו, בתוך הצער והבכי על הירח "הנעלם", מעניק פרופורציות

אחרות לרצונו להוריד את הירח, ומביע הבנה שמה שבאמת חשוב הוא עצם קיומו ויופיו: "והוא היה כל כך יפה... ועכשיו אני לא אראה אותו שוב". כלומר: הצלחתי להוריד את הירח – אך באיזה מחיר! נקודת השיא של הסיפור באשליית ניפוץ הירח בשלולית, היא משל להתנפצות האשליה של חולד בדבר האפשרות להשיג את הירח, שהתרחשה באותו רגע ואפשרה לו בפעם הראשונה להתבונן בצורה הגיונית ושקולה על המציאות ולהביע בדבריו סולם ערכים אחר, אמיתי.

על כן הנחמה לחולד היא כפולה: לא רק שהוא משתחרר מהאשמה ששבר את הירח, אלא אי השגתו מתגמדת לעומת הישגותיו של הירח בשמיים ויופיו המרוחק. על אף כישלונו של חולד בהשגת המטרה שהציב לעצמו, סוף הסיפור הוא אופטימי ושמוח: נותרת בעינה ההתלהבות מההתבוננות בטבע, כפי שהיה בפתחת הסיפור, ואף יותר מכך: דווקא בזכות המסע שעבר, חולד שמח בטבע כפי שהוא, מסוגל יותר לראות את הטוב והחיוב דווקא בכך שהירח נותר בלתי מושג, דווקא כשהחלום נשאר חלום, שכן כמעט פגע בו כשהיה בהישג ידו...

סיום הספר באותו משפט שנשמע לאורכו מפי כולם ועתה גם מפי חולד בעצמו: "...אבל הוא לא קרוב כמו שהוא נראה". הוא משלים סוף סוף עם חוקי הבריאה, ובעמוד הבא חולד הקטנטן על גבעה גדולה וחשופה יושב לבדו ומתבונן בירח. התבוננות שקטה, ללא מילים, מחויכת, שמבטאת השלמה רגועה, ואולי ענווה.

כפי שראינו, ניתן לגלות בסיפור רבדים ומסרים עמוקים ביותר שפונים (בעיקר) אל המבוגר: מה יחסנו לחלומות, לשאיפות גבוהות, עד כמה רחוק אנחנו מוכנים ללכת אִתָּם, ומה קורה כשהם מתנפצים ואנו מגלים שמימושם הוא בלתי אפשרי; הבנת המוגבלות האנושית וקבלתה, השלמה עם עובדות החיים, עם מה שנקבע ואין לשנות, ובעיקר: איך נכון להגיב ולקבל דברים כאלה בחיינו לאחר שהבנו שאין בידינו לשנותם, על ידי ראיית היופי שבהם, הכרה בתרומתם עבורנו, ובאופן שהם בכל זאת בונים אותנו, למרות שנראה שלא הצלחנו להשיג אותם כפי שרצינו. הרובד הפשוט ביותר, שלדעתי ייקלט אצל הילד, והוא המפתח לעיסוק עתידי בנושאים הרציניים שהוזכרו, הוא היכולת להתבונן בטוב וביופי שבכל דבר.

מההיבט הרגשי-פסיכולוגי, עיקרון ההשלמה כפתרון המוצע בסיפור לקונפליקט של חולד (מראהו הקרוב של הירח מול חוסר היכולת להגיע אליו), מתאים ביותר לשלב ההתפתחותי בו מצוי קהל היעד העיקרי של הספר (גילאי 6-3). ברוננו בטלהיים (1980, עמ' 44-43) דיבר על חולשת ההסבר הריאליסטי והמדעי עבור ילדים, וחוסר התאמתו לתפיסותיהם ועולמם, שכן הם חסרים הבנה מופשטת שתעניק להסברים הללו משמעות. הסבר מדעי שאינו הולם עלול לגרום לבלבול, חוסר אונים, ותחושת נחיתות אינטלקטואלית. "רק קביעות המובנות לילד על יסוד ידיעותיו ועיסוקיו הרגשיים מסוגלות לשכנעו" (שם). פתרון של השלמה עם המציאות ולא הסבר מדעי, נותן הרבה יותר ביטחון ומשמעות לילד.

יש להוסיף שעצם הרעיון של הסיפור, אותו רצון ילדוטי להגיע לירח, קשור לחוסר הבנתו של הילד במדע, תפיסת מרחקו האמיתי של הירח מכדור הארץ וכו'. הילד מסוגל לתפוס בצורה נכונה רק חלק קטן מהיבטי המציאות, לכן הדמיון ממלא את החללים העצומים בהבנתו, שמקורם בחוסר בשלותה של מחשבתו והעדר מידע מתאים. (שם, עמ' 53).

על אף שניתן להפיק מהספר מידע אודות השתקפות עצמים במים ועל טבע החיות המופיעות בסיפור, עיקר ערכו בעיניי הוא בערכים הפשוטים שהוא מקנה לילד: השמחה וההתפעלות הפשוטה מהטבע (ובעצם מכל דבר), גם ללא הבנה מעמיקה שלו, וקבלתו כפי שהוא בעין טובה.

היבטים ספרותיים נוספים

השתייכות הספר לז'אנר הסיפור הדמיוני מתבטאת בין היתר בהאנשת בעלי החיים בו, המתאימה לפי פיאז'ה לסגנון חשיבתם של ילדים עד גיל ההתבגרות (שם, עמ' 42). ילדים מבקשים מענה לשאלות של קיום וזהות באמצעות חשיבתם המאנישה, והם עשויים למצוא התייחסות לשאלות כאלה דרך סיפורו של חולד העוסק בשאלות כגון: מי אני? מה אני רוצה? מה אני יכול?

היבט נוסף של הספר שימשוך מאוד את הילדים הוא ההומור העדין שבו, שכיאה לספר ילדים מוצלח, מתבטא גם בטקסט וגם באיורים. ההומור ניכר כבר מתמונת הכריכה בה נראה חולד על קצות אצבעותיו, מכוון מקל כלפי מעלה אל הירח בניסיון פתטי להורידו, ניסיון המעורר גיחוך ורחמים גם יחד. דווקא צירוף התמונה לכותרת מבהיר היטב שאין מדובר כאן באיזו מזימה אפוקליפטית אפלה להעלמת המאורות של כדור הארץ, אלא ביצור קטן ובלתי מזיק החסר כל סיכוי אל מול הטבע. סוג ההומור בסיפור הוא פשוט, הומור מידי ולא מצטבר, כפי שהגדירה מירי ברוך (2001, עמ' 79-84) המתבסס על "הומור שבסיטואציה", כלומר, מצבים שונים המזמנים תגובות הומוריסטיות. הנאיביות שובת הלב של חולד נמשכת לאורך כל הספר, וחלק מההנאה של הילד בקריאה היא מכך שהוא יודע טוב יותר מהגיבור שאי אפשר להוריד את הירח באמת, וצוחק על אי-ידיעתו ובלבולו. סיטואציות הומוריסטיות נוספות המופיעות בספר ומסבות הנאה רבה לקורא הצעיר, הן מסוג "הומור של חבטה" ו"הומור של כדור שלג" (שם), הקשורות ליסוד ההפתעה: נפילות והיתקלויות שונות, כאשר שום אסון של ממש אינו מתרחש, למשל נפילתו של חולד על קיפוד תוך כדי נפנופיו במקל, השלכת הבלוטים שמכוון חולד אל הירח ופגיעתם בטעות בארנבת, ולקראת שיאו של הסיפור מוקדש דף שלם לתיאור החלקתו של חולד מהעץ ונפילתו לתוך שלולית, יחד עם (השתקפותו של) הירח... תמונה זו מהווה את הסיטואציה ההומוריסטית המפורשת האחרונה בספר. העץ הנראה בתמונה מחולק לשלבים באמצעות שורות, ובכל חלק מתואר שלב נוסף בהחלקתו ובהידרדרותו של חולד עד לשלולית המים. בכך מודגשת נפילתו של חולד וכישלונו המוחלט, לקראת תחילת התפכחותו מחלמו, שתתרחש מייד בסמוך, כשיישב מול שלולית המים ויקונן על הירח האבוד. תמונה זו מדגישה ומעצימה את הטקסט ומעניקה לחלק זה בסיפור מקום מרכזי ונכבד בהתפתחות העלילה.

לפנינו גם אחת מהדוגמאות לשימוש הנפלא שנעשה באיורים בספר לצרכים שונים לטובת הטקסט: הדגשת הטקסט, השלמתו או ביאורו והפשטתו עבור הקורא הצעיר. דוגמאות נוספות: כאשר חולד משליך בלוטים לעבר הירח, ולפתע: "אי!" אמר סנאי. "אתה השתגע, חולד?" "שלום, סנאי", אמר חולד. "אני מנסה להפיל למטה את הירח". "אתה לא תצליח....". תמונתו של סנאי התלוי על ענף העץ וסופג את פגיעות הבלוטים מסבירה את פשר זעקתו, שהטקסט בסיפור כלל אינו טורח להשלים במפורש עבור הקורא. השתלבות האיור עם הטקסט וההשלמה ההדדית ביניהם מספקות. זוהי אולי דוגמה טריוויאלית לכך שהקורא, המבוגר והצעיר, אולי אפילו לא ישימו לב לתועלת הרבה שבציור ולקשר המהודק שלו לטקסט.

במקום אחר בספר, כתוב שחולד המשיך לטפס על העץ "עד שראה את הירח מונח על העלים שמעליו". בכל פעם (או לפחות בקריאה ראשונה של הסיפור לילד) בנקודה זו אני מוכרח לעצור ולהפנות את הילד לאיור הממחיש בצורה נפלאה את מה שחולד ראה והבין: הירח מציץ מבעד לענפי העץ הגבוהים ובאמת נראה כמונח על העלים. יתכן שלקורא הצעיר יקשה להבין משפט זה כפשוטו ללא הציור. הטקסט נכתב כך כיוון שזה מה שחולד ראה, וכך הבין בתמימותו. ואילו הציור מצדו מבאר את הטקסט בכך שהוא מראה לקורא את העולם כפי שהוא נראה בעיניו של חולד.

במקום אחר רומז האיור לבאות ומקדים את הטקסט בכמה צעדים: לאחר שחולד נגע בהשתקפות הירח בשלולית: "נשבר הירח לחתיכות ונעלם". משפט זה, האחרון בדף, מזמין לדיון קצר בין המבוגר הקורא לילד, לפני המעבר לעמוד הבא, בו יתגלה הפתרון: מדוע נשבר הירח? ומדוע נעלם? לשאלה הראשונה קיימת תשובה פשוטה וברורה, בהנחה שהילד מכיר את חוקי הפיזיקה הבסיסיים של השתקפות עצמים במים. אך בנוגע להיעלמותו של הירח נותרת תמיהה: מדוע לא תחזור השתקפות הירח לשלמותה כשיפסיק חולד לגעת בה? לאן נעלמה ההשתקפות? זה המקום לבקש מהילד לשים לב לכל פרט בציור ולחשוב מה לדעתו קרה לירח. הירח בעמוד זה אכן מתחיל להתכסות בעננים ולהיעלם בשמיים (ובשלולית). העמוד הבא כבר מראה את הירח כולו מכוסה בעננים, וכך גם השתקפותו המעורפלת בשלולית, שחולד עדיין לא מבין וקולט את משמעותה, אך הקורא בהחלט כן, גם אם לא שם לב לרמיזה בעמוד הקודם.

אלמנט חזותי נוסף המבליט פרטים שונים בעלילה ובטקסט הוא הגרפיקה של האותיות, שמשנתנה, ולעתים מודגשת ומובלטת, לרוב כדי לציין קולות שונים שאינם דיבור, כגון נפילות וחבטות.

בשימושים אלו של האיור ראינו את מימוש אחת הפונקציות המרכזיות והקדומות של האיור והיא הפונקציה הלימודית-קוגניטיבית, הן מצד המחשת מושגים טקסטואליים מופשטים שנועדו להקל על הלמידה, והן מצד הרחבת יכולות מנטאליות של חשיבה, דמיון ויצירתיות. (תור-גונן, 2004, עמ' 112-113).

מעבר לקשרים השונים שראינו בין האיורים לטקסט, קשה שלא להתפעל וליהנות מהתחושה הכללית של רוגע ונעימות שהאיורים יוצרים לאורך כל הספר, כתוצאה משימוש בצבעים רכים, ותחושת האור הנשמרת אף על פי שהעלילה כולה מתרחשת בלילה: השמים בצבע כחול לילי ולא שחור, ואור הירח שבכל עמוד מקרין על העמוד כולו.

הספר כחלק מסדרה

לסיום, יש לציין את היותו של ספר זה חלק מסדרת "סיפורי חולד" לילדים מאת ג'ונתן אמט. גרעין דומה בהשתלשלות העלילה חוזר בכמה מספרי הסדרה: מפגש עם אותם חברים, כשמכל אחד מהם חולד לומד משהו ומקבל איזושהי תובנה. גם בתוך הסיפור ישנה תבנית שחוזרת במפגש, מעין היתקלות מקרית, לעתים בנסיבות משעשעות. מוטיב נוסף שחוזר בספרי הסדרה הוא תמיכת החברים באותה שעת משבר בעקבות התגלית הכואבת, בפתרון המצוקה, במתן פרשנות חיובית. כמו כן, בדומה לספר זה, בכמה מן מהספרים האחרים יש עיסוק בנושא או מושג כלשהו בטבע, והסבר מהותו וטיבו, דרך נקודת מבט והבנה של ילד (באמצעות תמימותו של חולד): נטיפי קרח והמסתם (יהלום בשלג, 2008) התאמת מקום המגורים הטבעי לבעל חיים (אין כמו בבית, 2006). ולכולם מתווסף הערך החינוכי הנשזר בעדינות בכל הספרים, והוא: מתן מקום להתפעלות תמימה ו"ילדותית" מתופעות טבע בנאליות, הבנת חשיבותן והיופי שבהן.

התבניתיות מצד אחד ומאיך הנושא המיוחד לכל ספר מייחדים את הסדרה שיתרונותיה בהענקת תחושת ביטחון, אינטימיות והיכרות של הקורא הצעיר עם הסיפור והדמויות; היא מחברת אותו אל העלילה מייד, ומפתחת ציפייה למפגש מחודש עם הידידים הנאמנים מהספרים הקודמים.

ביבליוגרפיה:

- בטלהיים, ברוננו (1980). **קסמן של אגדות**. ת"א: רשפים.
- ברוך, מירי (2001). **ז'אנרים בספרות ילדים לגיל הרך**. תל אביב: מפ"ט עמל.
- גונן, רות-תור (2004). "ארבע פנים לאיור: הפונקציות הקוגניטיבית, הערכית, האמנותית והפסיכולוגית של האיור בספר הילדים העכשווי". **עולם קטן**, גיליון 2, עמ' 111-140.